www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

# رىۋايەتلەر

توپلاپ رەتلىگۈچى: **ھامىدىن ئەزىز**

## ئىمامى جەئىپەرى سادىق مازىرىغا ئائىت رىۋايەتلەر

ھەزرىتى ئىمامى جەئىپەرى سادىق — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالتىنچى ئەۋلادى ئىكەن. چۈنكى، ئۇ ھەزرىتى مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ نەۋرىسى ئىمامى ھەسەننىڭ ئەۋلادى ئىكەن. جەئىپەرى سادىق پادىشاھىم ئىمام باقىرنىڭ ئوغلى، ئىمام باقىر ھەزرىتى ئىمام زەينۇلئابىدىننىڭ ئوغلى، زەينۇلئابىددىن بولسا ھەزرىتى ئىمام ھەسەننىڭ ئوغلى ئىكەن. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ھىجرىيىنىڭ 84 - يىلى بۇ زات يۈز نەچچە مىڭ كىشىلىك ئەسكىرىنى باشلاپ، ئۆز زامانىسىدىكى ماچىن دۆلىتىنىڭ پايتەختى «شەھرى تىلسىمات» قا كەپتۇ. ئۇرۇشتا بۇ زات مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، 40 مىڭغا يېقىن ئەسكەر بىلەن قوم دۆۋىسىنى بويلاپ مەشرىققە چېكىنىپ، كۇرستانغا ھۇجۇم قىلماقچى بوپتۇ. بۇ نېگىدىن خەۋەر تاپقان كۇرستان شەھرىنىڭ پادىشاھى ئۆز قوشۇنلىرى بىلەن ئىمامى جەئىپەرى سادىقنى كۈتۈپ يېتىپتۇ. ئىمامى جەئىپەرى سادىق قوشۇنلىرى بىلەن يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇلار بىلەن كۇرستانلىقلار ئارىسىدا يەتتە كېچە - كۈندۈز جەڭ بوپتۇ. ئىككى تەرەپتىن نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپتۇ. ئىمامى جەئىپەرى سادىقنىڭ 40 مىڭ ئادىمىدىن ئۈچ ئادەم ھايات قاپتۇ. ئىمامى جەئىپەرى سادىقمۇ مازىرىقى «مازار» دەپ ئاتالغان دۆڭدە يارىلىنىپ يىغلىپتۇ. ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن ئورمانلىققا كىرىپ غايىپ بوپتۇ. بۇ چاغدا ئۇ زات 85 ياشتا ئىكەنمىش.

بىر رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە ئىمامى جەئىپەرى سادىق بۇ يەردىن غايىپ بولغاندىن كېيىن، كىشىلەر ئۇنىڭ مەدىنىدە مۇھەممەد پەيغەمبەر مەقبەرىسىگە دۇئا قىلىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرگەنمىش. ئۇ زات مەدىنىدە ۋاپات بولغانمىش.

يەنە بىر رىۋايەتتە: ئىمامى جەئىپەرى سادىق بۇ يەرگە كەلگەن ئەمەس. پادىشاھلىق قىلغانمۇ ئەمەس. بۇ يەردىكى زات ئىمامى جەئىپەرى سادىق بولماستىن بەلكى، تاراخانلار سۇلالىسى خوتەنىنى ئىستىلا قىلىش ئۇرۇشىدىكى بىر قوماندان بولۇپ، ئۆزىنى: «پەيغەمبەر ئەۋلادى سەئىد ئىمامى جەئىپەرى سادىقنىڭ سادىقا پادىشاھ» دەپ تەرىپلەپ، خەلق ئارىسىدا ئۆزىنىڭ نوپۇزىنى تىكلىگەن، دېيىلىدۇ.

ئۇ چاغلاردا ماچىن شەھەرلىرى

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توري



ئاھايىتى ئاۋات ئىكەن. بۇ يەردىن باشلانغان ئاھالە ئۆيلىرى كۆچاغىچە، تۇتاشقان بولۇپ، «شەھرى تىلسىمات»تا ئەگەر بىر كىشى تۇخۇسىنى «تاخ!» دېسە ئۇ توخۇ ئاۋادا ئۆگزىدىكە چىقىپ قالسا، شۇ قاقاقلىغان پېتى ئۆگزىدىن چۈشەلمەي كۆچاغا بېرىپ قالارمىشكەن. شۇڭا ئۇلۇغ ئىمىرىمىز شەھرى تىلسىماتتا يېڭىلىپ، مەشرىقە قاراپ چېكىنگەندە كۇرستانلىقلار بۇ يەردە ئالدىنى توسۇپ ئۇلارنى ھالاك قىلغان. يەرلىك ئادەملەر غەلبە قىلىپ، ئۆزلىرىدىن ئۆلگەنلەرنىڭ جەسەتلىرىنى

## شاھ مەشرەپ

بابا رەھىم مەشرەپ، ئۆزبېكى پەيغەمبەر ئەۋلادى، سەئىد دەپ ئاتالغان ئاپاق خوجىغا مۇرىد بولغانىكەن. ئۇ خوجا ئالدىدىكى ساداقەتلىك بىلەن قىلغان خىزمىتىگە مۇناسىپ «شاھ» مەرتىۋىسىگە ئېرىشىپتۇ. كېيىنچە ئۇ ئاپاق خوجىدىن ئازار يەپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۇقمىغانلىرىنى سوراپ خوتەن سەپرىنى باشلاپتۇ ئۇخوتەن يەرلىرىنى كېزىپ ماچىن دۆلىتىنىڭ پايتەختى «شەھرى تىلسىمات»خا رابىسىگە كەپتۇ. بۇيەردە ئۇلۇغلىرىمىز توغرىسىدىكى جەڭنامە، رىۋايەتلەرنى، ئىمامى جەئىپەرى سادىق مازىرى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەرنى ئاڭلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن «ئىمامى جەئىپەرى سادىق يۇرگەن يول» دېيىلگەن دۆڭنى بويلاپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ بۇ دۆڭنىڭ بېشىغا ئاز قالغاندا يولدىن چەتلەپ كېتىپ قاپتۇ. ئورمانلىقتا يا بىرەر ئادەمنى ياكى يولنى تاپالماي، تېنەپ تۇرۇپ قاپتۇ. ئاخىر دار راسلاپ ئېسىلىپ ئۆلۈشكە تەرەددۇت قىلىپ، «ئەي خۇدا يا جېنىمنى ئال، ياكى ئىمامى جەئىپەرى سادىقنىڭ نامۇ-نىشانىنى ئاشكارا قل!» دەپ خۇمۇغا كۆمگەن. غازات قىلىپ كەلگۈچىلەر-نىڭ جەسىتى بۇ تۇز تاغ ئەتراپىدا ئۇچۇقلا قېلىپ، بوران-قۇملار تەدرىجىي كۆمۈۋېتكەنىدى. بۇ دۆڭلۈك ئەسلىدە تۇز چىقىدىغان يەر بولۇپ، تۇزچىلار تۇز كولىغاندا، بىر-بىرىگە چاپلىشىپ ياتقان مۇكەممەل ساقلانغان جەسەتلەرنى ئۇچراتقان. بۇ يەردە شۇنچىلا كۆپ جەسەت ۋە قەبرىلەرنىڭ بولۇشى، يېقىن ئەتراپتا ئاھالىنىڭ بولماسلىقى، قەدىمدە يۇز بەرگەن چوڭ بىر جەڭدىن دالالەت بېرىدۇ. شۇڭا، كىشىلەر بۇ يەرنى جەڭگاھ بىلىپ ئۇلۇغلاپ كەلگەن.

### توغرىسىدىكى رىۋايەت

داغا مۇناجات قىلىپ، توغراق ئۇستىگە چىقىپ، ئارغامچىنىڭ ھالقىسىنى بوينىغا سېلىپ، يەرگە سەكرەپتۇ. ئەسلىدە مەشرەپ ئېسىلىپ ئۆلۈشى كېرەككەن، لېكىن، توغراقنىڭ شۇنچە، تۇم پۇتقى ئاجايىپ سادا چىقىرىپ، يەرگە ئېگىلىپ، مەشرەپنىڭ پۇتى يەرگە تېگىپ قاپتۇ. مەشرەپ بۇنى خۇدادىن كەلگەن كارامەت دەپ ئويلاپ توغراق ئۇستىگە چىقىپ تارىخۇدەك بولسا، يەراقتا چوقچىيىپ تۇرغان دۆڭى، يەنى ئۆزى مېڭىپ كەلگەن دۆڭنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىنى كۆرۈپتۇ. «مانا ئىمامى جەئىپەرى سادىقنىڭ نامۇ-نىشانى ئايان بولدى» دەپ شۇ يەردە «ئىماھى جەئىپەرىم سادىق» دەپ دېگەن مۇخەممەسنى ئوقۇپ، سوپىلىرى بىلەن ھەلقە قىلغان پېتى ئىمامى جەئىپەرى سادىق مازىرىغا قاراپ سۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ. مازارغا يېتىپ بارغان چاغدا بىر تالدىن خادىنى تېكىلەپتۇ. شۇنىدىن ئېتىبارەن تاۋاپ قىلغۇچىلار بۇ مازارغا بىر خادا ھېچ بولمىسا، بىر تال ياغاچ ياكى بىر تال قىرلىق تاشنى تېكىلەپ ئۆ-

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری



دەتكەن ئايلىنىپتۇ. مەشرەپ ئېسىلغان ھېلىمقى توغراق تاۋاپچىلار مازارغا كېلىشتىن ئىلگىرى تاۋاپ قىلىدىغان جايغا ئايلىنىپتۇ. ناھەتچىلىكتە ئۇچراپ، ئۆز رەقىبىدىن ئۆچ ئېلىشقا قۇربىتى يەتمىگەن كىشى، مۇشۇ توغراق تۇۋۇكقە كېلىپ، شېخىغا ئېسىلىپ، خۇداغا مۇناجات قىلسا، ھاجىتى راۋا بولارمىش. پۈتكىنى يىرسا كۈشەندىسى ئۆلەرمىش.

مەشرەپ بۇ يەردىكى كۈنلەردە بىر گەپ قازدۇرغان بۇ ۋە يەردە «چىن - ماچىن» دېگەن غەزەلنى يازغانكەن. بىر گۈلخان ئۆيى ياسىتىپ، ئۆزى ئوت يېقىپ چىن - ماچىن دېگەن غەزەلنى ئاھاڭغا سالغان. ئۇنى تەمبۇر، داپ، ساپايى، يالغۇزەك (نەي)لەرنىڭ كۈي ساداسىغا تەڭكەش قىلىپ «ھۆكمەت» قىلغان. مۇزىكىلىرى ساما سالغان. بۇ گۈلخانىنىڭ ئوتى يېقىلغاندىن ھازىرغىچە يانغىن ئۆچۈرۈپ قويۇلمىغان. «چىن - ماچىن» «مەن باراي» «ئىمامى جەئىپىرىم سادىق» قاتارلىق غەزەل - مۇخەممەسلەر ھەر كەچ گۈلخان ئەتراپىدا ئوقۇلۇپ، ساز ۋە «ئاللاھۇ» تەڭكەش سادالىرى ئارقىسىدا زىكرى - سۆھبەت قىلىش، تا ھازىرغىچە ئادەت بولۇپ كەلگەن. سەيلى سايا‌ھەت توختاپ قالغان كۈنلەردىمۇ ئۆزىنى مەشرەپكە مۇرىت ھېسابلايدىغانلار گەسىدە قونۇپ، گۈلخان ئۆيىدە نەغمە ناۋا قىلىپ، «ھۆكمەت» ئوقۇپ، گۈلخانىنى ئۆچۈرمەي كەلگەن. بۇ گۈلخان مەشرەپ زامانىدىن تا بۇ دەۋرگىچە يېنىپ تۇرغانمىش.

## ھاجى پادىشاھ توغرىسىدىكى رىۋايەت

مەزرىتى ھەببۇللا مۇپتىياجىم ياقۇببەگ بەدۆلەت خوتەنىنى ئىستىلا قىلىشتىن ئىلگىرىكى خوتەن ھۆكۈمرانى ئىدى. ئۇ زاتەن بۇ مازارلارغا كېلىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلغان. ئۇ زات ئىمامى جەئىپەرى سادىق مازىرىغا ئۆزى قول تىقىپ پەستىن دۆڭگە چىقىدىغان يول ياسىتىپ، بەلگە تاختايلارنى ۋە ئىشىك جاھازىسىنى ئورناتقان مەدرىسە - مەسچىت سالدۇرغان تاۋاپچىلار ئۈچۈن قونالغۇ ئۆيلىرىنى بىنا قىلدۇرغانكەن.

## ياقۇببەگ بەدەۋلەت ھەققىدىكى رىۋايەت

ياقۇببەگ قوشۇن تارتىپ خوتەنگە قاراپ يولغا چىققاندىن كېيىن گۇمىدا ھەببۇللا ھاجىغا مەكتۇپ ئەۋەتىپ: «مېنىڭ خوتەننى بېسىۋېلىش نىيىتىم يوق. مەن ھاجى ئاتامنىڭ شاراپىتى بىلەن ئىمامى جەئىپىرى سادىق پادىشاھىمغا تاۋاپ قىلغىلى كەلدىم» دەپتۇ. ھەببۇللا ھاجى خوتەن چېگرىسىغا ئۇنىڭ ئالدىغا سالامغا بارغاندا، ھەببۇللا ھاجىنى ئۆلتۈرۈپ خوتەننى بېسىۋاپتۇ. ئاندىن ئىمامى جەئىپەرى سادىق مازىرىغا بىر نەچچە قېتىم بېرىپ تاۋاپ قىپتۇ. ئۇمۇ يوللارنى بەلگىلەپ، مازارغا چىقىدىغان يەرگە بىر دەرۋازا جازىسى ئورناتقۇزغانكەن. مەسچىتنىڭ رەسمىي خانىقا ۋە مەدرىسە تەڭكەش قىلىپ «ھۆكمەت» قىلغان. مۇزىكىلىرى ساما سالغان. بۇ گۈلخانىنىڭ ئوتى يېقىلغاندىن ھازىرغىچە يانغىن ئۆچۈرۈپ قويۇلمىغان. «چىن - ماچىن» «مەن باراي» «ئىمامى جەئىپىرىم سادىق» قاتارلىق غەزەل - مۇخەممەسلەر ھەر كەچ گۈلخان ئەتراپىدا ئوقۇلۇپ، ساز ۋە «ئاللاھۇ» تەڭكەش سادالىرى ئارقىسىدا زىكرى - سۆھبەت قىلىش، تا ھازىرغىچە ئادەت بولۇپ كەلگەن. سەيلى سايا‌ھەت توختاپ قالغان كۈنلەردىمۇ ئۆزىنى مەشرەپكە مۇرىت سالدۇرغان تاۋاپچىلار ئۈچۈن قونالغۇ ئۆيلىرىنى بىنا قىلدۇرغانكەن.

ياقۇببەگ قوشۇن تارتىپ خوتەنگە قاراپ يولغا چىققاندىن كېيىن گۇمىدا ھەببۇللا ھاجىغا مەكتۇپ ئەۋەتىپ: «مېنىڭ خوتەننى بېسىۋېلىش نىيىتىم يوق. مەن ھاجى ئاتامنىڭ شاراپىتى بىلەن ئىمامى جەئىپىرى سادىق پادىشاھىمغا تاۋاپ قىلغىلى كەلدىم» دەپتۇ. ھەببۇللا ھاجى خوتەن چېگرىسىغا ئۇنىڭ ئالدىغا سالامغا بارغاندا، ھەببۇللا ھاجىنى ئۆلتۈرۈپ خوتەننى بېسىۋاپتۇ. ئاندىن ئىمامى جەئىپىرى سادىق مازىرىغا بىر نەچچە قېتىم بېرىپ تاۋاپ قىپتۇ. ئۇمۇ يوللارنى بەلگىلەپ، مازارغا چىقىدىغان يەرگە بىر دەرۋازا جازىسى ئورناتقۇزغانكەن. مەسچىتنىڭ رەسمىي خانىقا ۋە مەدرىسە قىلىپ، پىششىق كېسەك بىلەن ھەيۋەتلىك قىلىپ سالدۇرۇپ، تاملىرىغا ئايەت ۋە نەقىشلەرنى ئىشلەتكۈزگەن. ئەپسۇسكى، بۇ بىر ئاسار - ئەتىقە تەكلىماكان چۆلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇشىغا قارىماي «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا تەلتۆكۈس ۋەيران قىلىۋېتىلدى.

ياقۇپ بەگ ئۆز ۋاقتىدا يەنە دۇئا - تىلاۋەت ئۆيلىرى يېنىدا نەزىر - چىراغ ئۆيى بىنا قىلدۇرۇپ، بۇ يەرگە بىر چوڭ داشقازان تەقدىم قىلغان. بۇ قازان ئىچىگە گىرۋەكتىكە مۇنداق بىر كۇپلېت غەزەل نەقىشلەنگەن:

«تەقدىم قىلدى بۇ قازانىنى مۇھەممەت ياقۇپ،
نە ئەيلەيىن دۇنيا ئېلى خاكى مەرغۇپ.»

بۇ قازان ئالتۇندىن ياسالغان بولۇپ، 30، 40 چارەك گۈرۈچتە پولو قىلغىلى بولاتتى.